

DR. SZABÓ PÁL

A gazdasági fejlettség egyenlőtlensége az Európai Unió különböző területi szintjein

Bevezetés

Európa fejlettségének regionális különbségei mindig is kiemelt figyelmet kaptak a területi kutatók körében, így számtalan külföldi publikáció foglalkozik ennek különböző aspektusaival, sőt az integráció szervezetének keretein belül is – a regionális politika növekvő súlya miatt – egyre nagyobb teret nyert a téma (kohéziós jelentések, ESDP, ESPON stb.). Az egységesített regionális adatbázisok az elmúlt években sok hazai kutatót is felbátorítottak a jelenség különböző klasszikus vagy éppen újfajta vizsgálatára – ld. Horváth 1998, Kovács 1999, Szabó 2000, Kovács 2001, Horváth 2003, Szabó 2003a, Szabó 2003b, Tóth 2003, Szabó 2005a, Probáld–Szabó 2005, Horváth 2006, Szabó 2006, Novák–Papdi 2007, Szabó 2007. Az ezekben feldolgozott témákhoz párosul, s újabb adalékot ad, ha áttekintjük, hogy miként változott az országokon belül a fejlettség területi különbsége az elmúlt években, illetve az egyes régiókon belül mekkorák a kisebb területi egységek közötti fejlettségbeli differenciák. Utóbbiak az elmúlt időszakban egyre nagyobb hangsúlyt kapnak abban a tekintetben, hogy az elmaradott NUTS 2 régiókba kerülő európai uniós regionális támogatások gyakorta azok fejlettebb részeinek jutnak.

A fejlettség jelensége

A fejlettség többdimenziós, többmutatós jelenség, ráadásul hely-, idő- és társadalomfüggő a mérése. A sokoldalúság ellenére a jövedelemtípusú mutatószámok egy főre vetített értékeinek használata a leggyakoribb; közülük világszerte elfogadott indikátorok a GNI/fő és a GDP/fő. Míg a GNI csak országos szinten mért mutató, addig a GDP-t mérik, használják regionális szinten is, és fajlagos verziója általánosságban a regionális fejlettség–elmaradottság legfontosabb mérőszáma (gyakorta szűkebb értelemben, a gazdasági fejlettség indikátoraként tekintenek rá) (Nemes Nagy 1998, Szabó 2008).

A GDP sok szempontból támadható (az értéktermelés lokalizációjában problémát jelentenek a cégek könyvelési technikái, az ingázás; a GDP-t nem korrigálják az értéktermelés miatt a természetben vagy a társadalomban bekövetkező értékcsökkenéssel; nem jelentkezik benne a nem számszerűsített értéktermelés, a feketemunka; az egy főre jutó GDP nem szükségképpen azt fejezi ki, hogy melyik térség lakói élnek jobban stb.), de minden hátránya ellenére ma is a legelfogadottabb fejlettségi indikátor. Ha rendelkezésre áll, a legtöbb esetben prioritást élvez más mutatókkal, illetve a különböző mérőszámokból előállítható komplex mutatókkal szemben (Szabó 2008).

Az egy főre jutó GNI és GDP az Európai Unióban is régóta kiemelt, preferált mutatók (kulcsindikátorok), rájuk épül a közösség regionális politikája azáltal, hogy a fejlettség–

elmaradottság jelenlegi kizárólagos hivatalos mérőszámai. a) Konvergenciaregiók (2007–2013): regionális politikai támogatásra jogosultak az Európai Regionális Fejlesztési Alapból azon NUTS 2 régiók, ahol a (2000–2002. évi) GDP/fő érték vásárlóerő-paritáson az EU-átlag 75%-a alatt van; b) kohéziós országok (2007–2013): támogatásra jogosultak azon országok a Kohéziós Alapból, ahol a (2001–2003. évi) GNI/fő adata az EU-átlag 90%-a alatt van. Az EU regionális politikájában ennyivel lezárják a fejlettség számszerűsítését. E téren évek óta nincs érdemi változás, annak ellenére, hogy például a Régiók Bizottsága megkérdőjelezi az egy főre jutó GDP relevanciáját egy-egy régió fejlettségének mérésében.

A GDP-adatokat az Eurostat állítja össze az országok statisztikai hivatalainak adatközlése alapján, országos és regionális szinten (REGIO-adatbázis). A jelenlegi számítási rendszer (ESA95) alapján 1995-től van évente publikus Eurostat-adat, euróban és vásárlóerő-paritáson (pps) is. Vizsgálatainkban ezt az adatbázist használtuk fel.

A vizsgálatok lehetséges területi szintjei

Az Európai Unióban az országos alatti, úgynevezett regionális területi szintek esetében az – EU-határozatban is rögzített, így hivatalossá tett – NUTS-rendszer vált meghatározóvá. Az ország jelenti (nem hivatalosan) a NUTS 0 szintet, alatta a NUTS 1, a NUTS 2 és a NUTS 3 szintek vannak. (Régen volt NUTS 4 és NUTS 5 is, amelyeket ma már LAU 1 és LAU 2-nek hívnak, ezekre viszont nincsenek Eurostat-adatok [sőt nem is minden országban alakították ki a LAU 1 területi szintet].) Az integráció bővítése, valamint az egyes országokban a területi beosztások változásai újabb és újabb felépítésű NUTS-rendszert eredményeztek, jelenleg az úgynevezett NUTS-2006 van érvényben (2008. 01. 01-től). Azonban visszamenőleg nem állnak rendelkezésre adatok az új területi beosztás minden egységére, így több esetben vagy rövid időszak elemezhető, vagy „hibrid-adatbázisokat” kell összeállítani és használni. Igaz ez ebben az esetben is: több országnál és régióknál – GDP-adathiány miatt – az előző NUTS-verzió, a NUTS-2003 egységeit, azok adatait kellett használnunk. Fontos még kiemelni a NUTS-rendszer kritikáját: országonként nagyon eltérő a területi beosztás mikéntje, s emiatt az EU-szintű összehasonlításokat, vizsgálatokat fenntartásokkal kell kezelni (Szabó 2005b); látni fogjuk, hogy ez esetünkben is szükséges.

A területi egyenlőtlenségi vizsgálatok egyszerűbb módszerei

A területi különbségek vizsgálatának legegyszerűbb és leggyakoribb formája a statisztikai adatok összehasonlítása (táblázatok révén), valamint tematikus térképezése, s így a területi kép elemzése; ezt az Eurostat évenként megjelenő regionális statisztikai évkönyvei, a háromévente megjelenő kohéziós jelentések (legutóbb 2007-ben), illetve a köztes években kijövő periodic report-ok is szemléletesen tükrözik. Azonban egy térkép a jelenség területi képét mutatja, s az egyenlőtlenség nagyságát, annak időbeli változását nem adja vissza. Ezt orvosolja a területi egyenlőtlenségek mérése, amelyre számos statisztikai módszert lehet alkalmazni (ezekről részletesen ld. például Nemes Nagy 2005). Ezek közül az EU-gyakorlatában manapság a súlyozott relatív szórás, esetenként a GINI-koefficiens a használatos, régebben viszont a Theil-index volt a jellemző. A negyedik

kohéziós jelentés (2007) is megemlíti ezeket (9. o.), konkrétan a GINI-koefficienst és a „súlyozott relatív szórás együtthatót”. (Ám a számítási metódusokra nem tér ki az anyag.) Az egyenlőtlenségi mutatók súlyának növekedését mutatja, hogy már az EU regionális adatbázisába (regionális GDP-adatoknál) is bekerültek mint lehívható, konkrét értékeket adó mérőszámok. E munkában alapvetően a súlyozott relatív szórás mutatójára támaszkodunk, s az alábbi formulát használjuk:¹

$$V = 100 \left[\frac{1}{y} \sqrt{\frac{\sum (y_i - y)^2 f_i}{\sum f_i}} \right];$$

ahol y_i = az i . térség egy főre jutó GDP-értéke, y = az y_i súlyozott átlaga, f_i = az i . térség népességszáma.

Országok közötti és regionális különbségek az Európai Unióban

Az Európai Unióban az *országok* között a gazdasági fejlettségbeli különbségek nagyok, a vásárlóerő-paritáson² mért egy főre jutó GDP (2006) esetében – a kiugró Luxemburgot (279% az EU 27 átlagához képest) és a leszakadt Romániát (39%), Bulgáriát (37%) leszámítva – a legnagyobb és legkisebb értékekkel rendelkező országok között a differencia majdnem háromszoros. Ígéretes viszont, hogy az 1998–2006 közötti időszakban³ az országok közötti különbségek folyamatosan csökkentek (1. táblázat).

1. táblázat

Az egy főre jutó GDP (pps) országos különbségeinek változása az Európai Unióban (EU 27)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Súlyozott relatív szórás (%)	32,09	31,88	31,74	30,94	29,85	28,97	28,21	27,55	26,57

Megjegyzés: az Eurostat (REGIO) adatai alapján saját számítások.

Az EU 27-en belül Magyarország gazdasági fejlettségi helyzete rossz: 2006-ban 21. volt az országok ranglistáján; mindössze Szlovákia, Litvánia, Lettország, Lengyelország, valamint Románia és Bulgária állt a sorban mögöttünk. 1997 óta az ország egy főre jutó GDP értéke lassan, de folyamatosan közelített az EU 27 átlagához (1997: 52%, 2006: 65%), ám ezzel együtt hazánk rangpozíciója 2005-ig nem változott (20. hely), a tíz év alatt nem előztünk meg egyetlen országot sem. (Viszont 2006-ban Észtország eléünk került.)

Az EU 27-ben a NUTS-2006 szerint 97 db 1-es szintű *régió* van. A területi különbségek jelentősek: az integráció lakosságának mintegy 20%-át adó legfejlettebb régiók (18 db) egy főre jutó GDP-je (pps) az uniós átlag 147%-a volt 2005-ben, míg a szintén 20% népességet magába foglaló legelmaradottabb régiók (20 db) átlagértéke mindössze

¹ Az EU REGIO-adatbázisában a súlyozott relatív szórásnak egy kevésbé használatos verzióját találjuk; a kétféle módszer révén előálló eredmények nem térnek el igazán egymástól.

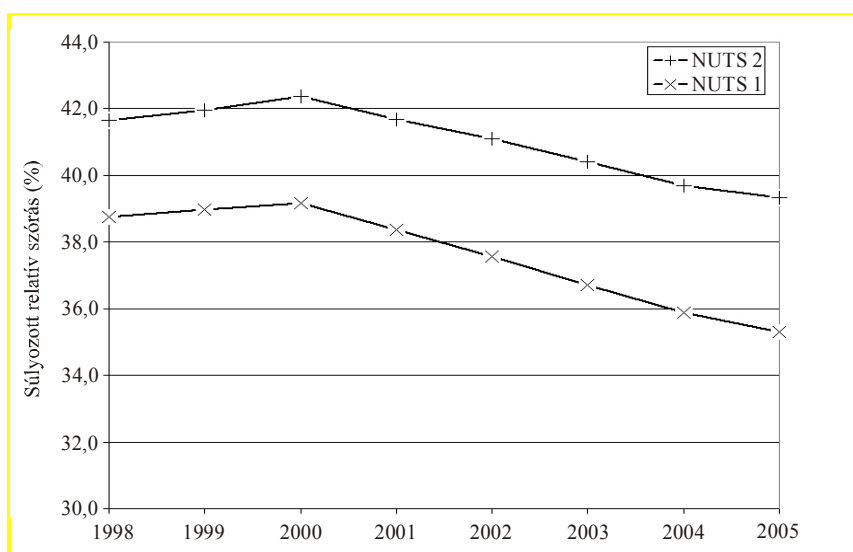
² Ha euróban adnánk meg a GDP-adatokat, akkor országos és regionális szinten is nagyobb egyenlőtlenségeket mérnénk; mivel azonban az EU regionális politikájában (elemzéseiben) a vásárlóerő-paritáson GDP-vel számolnak, mi is e mutatót használjuk.

³ 1995–1997: nincs GDP-adat Máltára és Romániára.

48% volt, azaz közel háromszoros fejlettségbeli különbséget figyelhettünk meg közöttük. Ha a gazdasági fejlettség területi különbségeit nézzük, megállapítható, hogy 2000–2005 között a regionális különbségek csökkentek (1. ábra). Magyarország régióinak pozíciója 2005-ben: Közép-Magyarország 41., Dunántúl 83., Alföld és Észak 91; 1998-ban Közép-Magyarorszáé rosszabb volt (68.), a Dunántúlé viszont alig változott (82.), akárcsak az Alföld és Északé (89.).

1. ábra

Az egy főre jutó GDP (pps) regionális egyenlőtlenségének változása az Európai Unióban

Megjegyzés: az Eurostat (REGIO) adatai alapján saját számítások és szerkesztés.

Az EU 27-ben a NUTS-2006 szerint 271 db 2-es szintű régió van.⁴ A területi különbségek jelentősek: az integráció lakosságának 20%-át adó legfejlettebb régiók (40 db) egy főre jutó GDP-je (pps) 2005-ben az uniós átlag 153%-a volt, míg a szintén 20% népességet magába foglaló legelmaradottabb régiók (57 db) átlagértéke majdnem 47%, azaz 3,3-szeres fejlettségbeli különbség volt közöttük. (Az Eurostat hasonló módon, csak 10%-10%-os népességmegoszlásra, közel ötszörös különbséget mért.) 2005-ben minden hatodik NUTS 2 régió értéke az uniós átlag 125%-a felett volt, minden negyediké viszont a 75%-ot sem érte el.

Ha a regionális különbségek időbeli alakulását vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy 2000 után az egyenlőtlenség nagysága ezen a területi szinten is csökkent (2. ábra). Ezt a negyedik kohéziós jelentés is hangsúlyozza (némi uniós általánosítással): 1995 és 2004

⁴ A NUTS-2003 szerint 268. A különbség okai: Dániát felosztották öt egységre, Szlovéniát kettőre, míg Németországban három egységet egybevontak (Szász-Anhalt). A REGIO-adatbázisban Dánia új NUTS 2 régióira nincs csak 2005. évi adat, valamint a határmódosítás miatt az új skót területi beosztásra is csak a fele (4-ből 2-nél), így, bár a NUTS-2006-ot vesszük alapul, s a 2005. évi vizsgálatnál az új beosztásokkal dolgozunk, mégis az idősoros számításainkban Dánia marad egy NUTS 2-es régió és Skócia két régiója kimarad, így ennél összesen 265 régióból áll a GDP-adatsor.

között a NUTS 2 régiók közötti, egy főre jutó GDP-ben kifejezett egyenlőtlenségek egész Európában csökkentek (a leglátványosabb felzárkózásra az utolsó 4 évben került sor) (EC 2007a).

Magyarország hét régiójából hatnak a pozíciója nem kedvező, s 1998-ról 2005-re gyakorlatilag nem is változott, Közép-Magyarország viszont nagyon sokat lépett előre a ranglistán.

Az EU 27-ben a NUTS-2006 szerint 1303 darab *3-as szintű régió* van, ám a rendelkezésre álló adatbázis elég hiányos: a GDP-adatok 8,3%-a nincs meg NUTS 3 szinten. Emiatt a NUTS-2003-as beosztást kell alapul vennünk, amelyben 1284 egység volt (11 ország esetében történt kisebb-nagyobb területi változás a NUTS-2006-os rendszerre való áttéréssel), s ezek adatai dolgozhatók fel a 2000–2004 közötti időszakra.

A területi különbségek e szinten igen jelentősek: az integráció lakosságának 20%-át adó legfejlettebb régiók (190 db) összességének egy főre jutó GDP-je (pps) az uniós átlag 167%-a volt 2004-ben, míg a szintén 20% népességet magába foglaló legelmaradottabb régiók (242 db) átlagértéke mindössze 43%, azaz közel négyszeres fejlettségbeli különbség mérhető közöttük. 2000–2004 között a regionális különbségek összességükben e területi szinten is valamelyest csökkentek (2. táblázat) – írhatjuk, ha a súlyozott relatív szórást nézzük, azonban ki kell emelni, hogy e területi szinten már nem olyan egyértelmű a nivellálódás: más területi egyenlőtlenségi mutatókkal (Hoover-index, GINI-együttható) – korábbi időszakra – stagnálást, illetve szerény differenciálódást mutattunk ki. (Ilyen rövid távon, csekély értékváltozásoknál jellemző, hogy az egyik területi egyenlőtlenségi mutató némi nivellálódást, a másik meg (ingadozással) stagnálást vagy akár differenciálódást is mutathat.) E területi szinten a folyamatok már nagyon soktényezősök, hiszen nagyon sok (1303!) különböző jellegű, jellemzőjű térségből áll össze az uniós, s ezek fejlődési pályái sokfélék. Ami e szinten a (lassú) nivellálódást okozza, az az elmaradott keleti térségek dinamikus fejlődése, ami viszont a differenciálódást, az a fővárosi és nagyvárosi agglomerációk tágabb vidékükönél gyorsabb fejlődése. (Utóbbiról így ír a negyedik kohéziós jelentés: A gazdasági tevékenység a korábbinál erősebben összpontosult a fővárosi régiók köré szerte az EU-ban, Berlin és Dublin kivételével. 1995–2004 között átlagosan 9%-kal növekedett a fővárosi régiók részaránya a nemzeti GDP-ből, míg lakosságuk csak 2%-kal. Ez a tendencia különösen 1995–2000 között jelentkezett markánsan, elsősorban Varsóban és Bukarestben [EC 2007a].) A NUTS 3 szint kapcsán azt is fontos megemlíteni, hogy a négy NUTS szint közül egyedül ennél figyelhető meg (a koncentrációs mutatóval mérve) a GDP területi koncentrációjának növekedése, a többi háromnál csökkenés állapítható meg. Ezek háttérében a nagyvárosok, fővárosok NUTS 3 szinten már domináns megjelenése (egy nagyváros egy NUTS 3 egység, esetleg csekély holdudvarral) és dinamikus fejlődésük áll (Szabó 2006). (Az európai nagyvárosok jellemzőiről részletesebben ld. Jeney 2007.)

2. táblázat

Az egy főre jutó GDP (pps) regionális különbségeinek változása az Európai Unióban (EU 27)

	2000	2001	2002	2003	2004
Súlyozott relatív szórás (%)	51,99	51,35	50,86	49,93	49,23

Megjegyzés: az Eurostat (REGIO) adatai alapján saját számítások.

Országokon belüli regionális egyenlőtlenségek

Elöljáróban le kell szögeznünk, hogy az egyes országoknál mért regionális fejlettségi egyenlőtlenségek összevetése erős fenntartásokkal értelmezhető, mivel az országok területi beosztásai elég különfélék, mind a régiók számát, mind az átlagos területet, népességszámot, mind a jelleget tekintve (például van, ahol a főváros külön régió, máshol tág agglomerációjával együtt szerepel), s ezek a területi egyenlőtlenségek konkrét nagyságait, számértékeit is számottevően befolyásolják. Emiatt nem is annyira az országok közötti különbségek a relevánsak (persze tájékoztató információkat adnak), hanem az országokon belüli egyenlőtlenségek időbeli változásai. Azt pedig ismételnünk kell, hogy az eredmények, itt például az országsorrendek, némileg függenek a választott egyenlőtlenségi mutatótól is (erre ld. Szabó 2003b 112–113. oldal), persze összességében nincsenek számottevő eltérések a végeredményeknél.

NUTS 1 szinten a 13 ország⁵ közül 2005-ben Magyarország esetében a legnagyobb területi különbség, és az időbeli összevetést nézve itt volt a legnagyobb mértékű a divergencia is a régiók között. Összességében hat országban nagyjából stagnálás jellemző az egyenlőtlenség nagyságának tekintetében, egy ország (Ausztria) esetében tapasztalható érdemibb értékcsökkenés, hatnál pedig értéknövekedés (3. táblázat).

3. táblázat

A gazdasági fejlettség (GDP/fő, pps) NUTS 1 szintű regionális különbségei az országokon belül

Ország (egységek száma, NUTS-2006)	Súlyozott relatív szórás, % 1995	Súlyozott relatív szórás, % 2005	Differencia (százalékpont)
Magyarország (3)	28,7	40,7	12,0
Románia (4)	10,6 ^{a)}	21,6	11,0
Lengyelország (6)	12,2	20,9	8,7
Görögország (4)	19,9 ^{b)}	27,1	7,2
Bulgária (2)	11,5	16,6	5,1
Nagy-Britannia (12)	17,9	22,3	4,4
Franciaország (9)	25,6	26,4	0,8
Hollandia (4)	9,7	10,3	0,6
Németország (16)	20,0	20,0	0,0
Belgium (3)	35,1	34,5	–0,6
Spanyolország (7)	19,2	18,1	–1,1
Olaszország (5)	26,1	24,8	–1,3
Ausztria (3)	9,9	7,7	–2,2

a) 1998, b) 2000.

Megjegyzés: az Eurostat (REGIO) adatai alapján saját számítások.

5 A 27 tagállam közül 11 esetében az ország maga NUTS 1 szintű régió; a többi 16-ból adathiány miatt Svédország, illetve a területi beosztás jellege miatt Portugália és Finnország kizárható, így összesen 13 ország esetében lehet és érdemes megnézni a fejlettség regionális különbségeit.

NUTS 2 szinten a 20 ország⁶ közül mindössze egy esetében, Ausztriánál tapasztalható enyhe nivellálódás, hét országnál a stagnálás a jellemző (4. táblázat). Tizenkét ország esetében figyelhető meg, hogy a gazdasági fejlettség területi különbségei nagyobbak lettek, ebből hat esetében számottevő a divergencia: Románia, Csehország, Magyarország, Szlovákia, Lengyelország és Bulgária; mindegyikük volt szocialista ország.

4. táblázat

A gazdasági fejlettség (GDP/fő, pps) NUTS 2 szintű regionális különbségei az országokon belül

Ország (egységek száma, NUTS-2006)	Súlyozott relatív szórás, % 1995	Súlyozott relatív szórás, % 2005	Differencia (százalékpont)
Románia (8)	23,1 ^{a)}	39,6	16,5
Csehország (8)	25,9	39,6	13,7
Magyarország (7)	29,3	41,3	12,0
Szlovákia (4)	41,9	52,1	10,2
Lengyelország (16)	16,5	26,3	9,8
Bulgária (6)	21,4 ^{b)}	30,0	8,6
Nagy-Britannia (37) ^{d)}	30,5	38,0	7,5
Görögország (13)	21,9 ^{c)}	28,5	6,6
Svédország (8)	14,1	20,4	6,3
Szlovénia (2)	16,5	19,0	2,5
Írország (2)	14,4	16,6	2,2
Hollandia (12)	12,3	14,3	2,0
Finnország (5)	14,9	16,3	1,4
Portugália (7)	24,5	25,9	1,4
Franciaország (26)	26,0	26,8	0,8
Németország (39)	22,6	23,0	0,4
Belgium (11)	36,5	36,4	-0,1
Spanyolország (19)	20,9	20,0	-0,9
Olaszország (21)	27,1	26,1	-1,0
Ausztria (9)	23,8	21,2	-2,6
Dánia (5)	–	18,8	–

a) 1998, b) 1996, c) 2000, d) két skót régió (ukm5, ukm6) nélkül.

NUTS 3 szinten a 25 ország⁷ közül 13 esetében tapasztalható számottevő egyenlőtlenség-növekedés, ami kiugró Lettország, Litvánia, Csehország, Észtország esetében. 12 országnál inkább a stagnálás a jellemző (5. táblázat).

6 A 27 tagállam közül 6 esetében az ország maga NUTS 2 szintű régió; a többi 21-ből adathiány miatt Dánia csak a 2005. évre nézhető, így összesen 20 ország esetében lehet vizsgálni a fejlettség regionális különbségeinek alakulását.

7 A 27 tagállam közül 2 esetében az ország maga NUTS 3 szintű régió (NUTS-2006), így összesen 25 ország esetében lehet és érdemes megnézni a fejlettség regionális különbségeit 1995-re és 2004-re (5. táblázat). Ezek közül – az adathiány miatt – több esetében a NUTS-2003-as beosztás adataira kellett támaszkodnunk.

5. táblázat

*A gazdasági fejlettség (GDP/fő, pps) NUTS 3 szintű regionális különbsége
az országokon belül*

Ország (egységek száma, NUTS-2006)	Súlyozott relatív szórás, % 1995	Súlyozott relatív szórás, % 2004	Differencia (százalékpont)
Lettország (6)	37,9	58,0	20,1
Litvánia (10)	13,6	27,6	14,0
Csehország (14) NUTS-2003	26,1	39,5	13,4
Észtország (5)	32,4	44,8	12,4
Magyarország (21)	40,4	49,7	9,3
Románia (42)	28,8 ^{a)}	36,8	8,0
Bulgária (28)	33,1	40,8	7,7
Nagy-Britannia (133) NUTS-2003	44,2	49,8	5,6
Írország (8)	22,4	27,9	5,5
Svédország (21) NUTS-2003	15,0	19,9	4,9
Szlovákia (8)	42,8	46,7	3,9
Szlovénia (12)	22,3	25,7	3,4
Finnország (20) NUTS-2003	19,8	22,9	3,1
Görögország (13)	27,3 ^{b)}	29,8	2,5
Hollandia (40)	20,4	22,8	2,4
Dánia (15) NUTS-2003	22,2	24,4	2,2
Németország (439) NUTS-2003	39,9	41,7	1,8
Franciaország (100)	43,7	44,9	1,2
Portugália (30)	17,1	17,5	0,4
Olaszország (103) NUTS-2003	29,0	28,9	-0,1
Belgium (43) NUTS-2003	39,4	38,8	-0,6
Lengyelország (45) NUTS-2003	47,5 ^{b)}	46,9	-0,6
Spanyolország (52) NUTS-2003	22,0	21,2	-0,8
Ausztria (35)	30,1	28,5	-1,6
Málta (2)	5,9 ^{b)}	6,0	0,1

NUTS-2003: teljesen vagy részben a NUTS-2003-as területi beosztás adatai kerültek felhasználásra.

a) 1998, b) 2000.

A vizsgált területi folyamatok kettősségére hívjuk fel itt a figyelmet: miközben az EU egésze esetében egy lassú területi fejlettségbeli nivellálódás mérhető, addig az országok nagyobb részénél inkább a regionális szintű divergencia figyelhető meg. Persze ez így általánosítás, s mindenképp külön ki kell emelni a NUTS 3 szintet, ahol – mint írtuk – egy-egy nagyvárosi agglomeráció többször már maga a régió, és e térségek olyan gyors ütemben fejlődnek, s szakadnak el környezetüktől, mind az EU, mind az országok szintjén, ami komoly problémává válhat. E folyamatra már az EU-ban is felfigyeltek, például ezt olvashatjuk a negyedik kohéziós jelentésben: 1995 és 2004 között Berlin kivételével minden fővárosi térség növelte vagy legalábbis szinten tartotta nemzeti GDP-ből vállalt részesedését; Varsóban, Prágában, Budapesten, Szófiában és Bukarestben e növekedés különösen szembeötlő volt (EC 2007a). E folyamat az európai kutatók körében a kontinens klasszikus térszerkezete, a centrum–periféria viszonyba (kék banán-modell) vetett hit gyengülését, s a policentrikus Európa (az európai szőlő-modell, azaz nagyváros–vidék kontraszt) felé fordulás fokozódását idézte elő (Szabó 2006). E kettősséggel „birkózik” az EU szervezete is: egyrészt az európai pentagont mint modellt tolja az előtérbe (Szabó

2007), másrészt a nagyvárosok hálózata, a városhierarchia, a nagyváros–vidék kérdése (például vidékfejlesztés) is egyre inkább felértékelődik.

Összességében megállapítható: az államok többségére az jellemző, hogy a területi szerkezete vagy merev (alig változik), vagy számottevő differenciálódás zajlik. Ez utóbbi főként az újonnan csatlakozott országokra jellemző, ami viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy az unió szintjén mért regionális kiegyenlítődés egyik alapvető forrása az, hogy az elmaradott országokban egyre több – főként fővárosi, nagyvárosi – régió kezdte meg a felzárkózást; mivel a felzárkózás azonban nem általános az országon belül, így ezen államokban nőnek a fejlettség területi differenciái.

Régiókon belüli egyenlőtlenségek

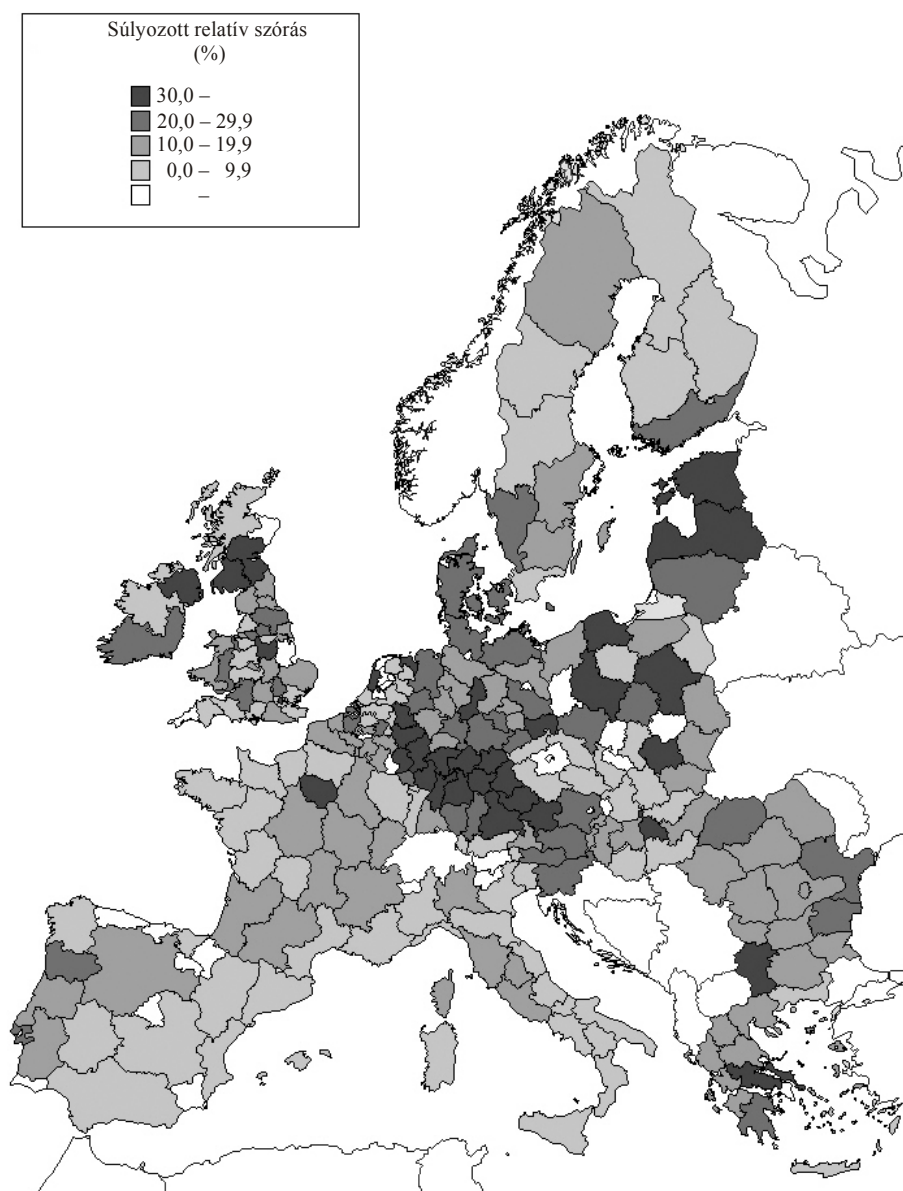
A területi különbségek tekintetében a NUTS 2 régiókra koncentrálnak európai kohéziós politika számos olyan problémára érzékenyen, amelyek a régiókon belül jelentkeznek. A régiók motorjainak számító nagy- és középvárosok kimagasló társadalmi-gazdasági mutatói gyakran elvonják a figyelmet a szomszédos területek problémáiról, így szakadékok alakulnak ki a dinamikus városi térségek és a társadalmi-gazdasági vérkeringésből kirekesztett területek között. Ez nem a NUTS 2, hanem az EU-terminológia szerinti NUTS 3, de még inkább a LAU 1 és LAU 2 szinteken ragadható meg. Ám a LAU 1 és LAU 2 szintekre nincs egységes információgyűjtés, így ezek összeurópai felmérésére kevésbé alkalmasak a jelenlegi megfigyelési eszközök (például az EUROSTAT adatgyűjtése, az ESPON-program), így a jelenség nem mutatkozik meg kellőképp sem az európai statisztikai elemzésekben, sem a kihívásokat kezelni kívánó szakpolitikai célkitűzésekben. Tény azonban, hogy – bár fontos problémáról van szó, s egyre inkább előtérbe kerül a jelenség – valószínűleg nem hivatott a közösségi politika a lokális ügyek kezelésére, ez az ország, régió belügye.

A rendelkezésre álló NUTS 3-as adatok alapján azt lehet megvizsgálni, hogy az egyes NUTS 2 régiókon belül mekkora a fejlettség területi egyenlőtlensége. (A 268 egységből 40 esetben a régió egyszerre NUTS 2 és NUTS 3 szintű is, így ezeknél nem értelmezhető (–) a regionális egyenlőtlenség.) Ennél a vizsgálatnál azonban a területi beosztások mikéntje erősen rányomja a bélyegét az egyenlőtlenségi mutatók értékeire. Gyakorlatilag annyira meghatározó, hogy a kiválasztott egyenlőtlenségi mutató (súlyozott relatív szórással) értékeiből készített térkép (2. ábra) az országoként eltérő beosztásokat, illetve az egyes NUTS 2 régiók nagyon különböző elemszámú és jellegű NUTS 3-as felosztásait tükrözi leginkább vissza. Előbbire példa, hogy míg Magyarországon három nagyjából azonos „súlyú” megyéből áll a hétből hat régió, így viszonylag szerények a NUTS 2 régiókon belüli különbségek, addig például Németországban, ahol jóval kisebb egységekből, köztük városokból állnak a NUTS 2 régiók, a területi egyenlőtlenségek sokkal nagyobbak. A második problémára pedig példa az, hogy ha a főváros csak egy térséggel alkot NUTS 2-es régiót (mondjuk Közép-Magyarország), sokkal nagyobb az egyenlőtlenség, mintha több egységgel (például Helsinki tág régiója). Ezek miatt a térkép nem mutat markáns makroregionális differenciákat, valamiféle területi mintázatot, s az EU-nak mind a régi, mind az új országai között találunk olyanokat, amelyek esetében egyes NUTS 2 régiókon belüli különbségek nagyok, más régióknál viszont kicsik. Ez a terü-

leti beosztás és az adatbázis tehát kevésbé alkalmas az európai uniós szintű összehasonlításra a régiókon belüli mikroregionális különbségek vizsgálatához.

2. ábra

Az egy főre jutó GDP NUTS 2 régiókon belüli NUTS 3 szintű egyenlőtlensége a súlyozott relatív szórás alapján (2004)

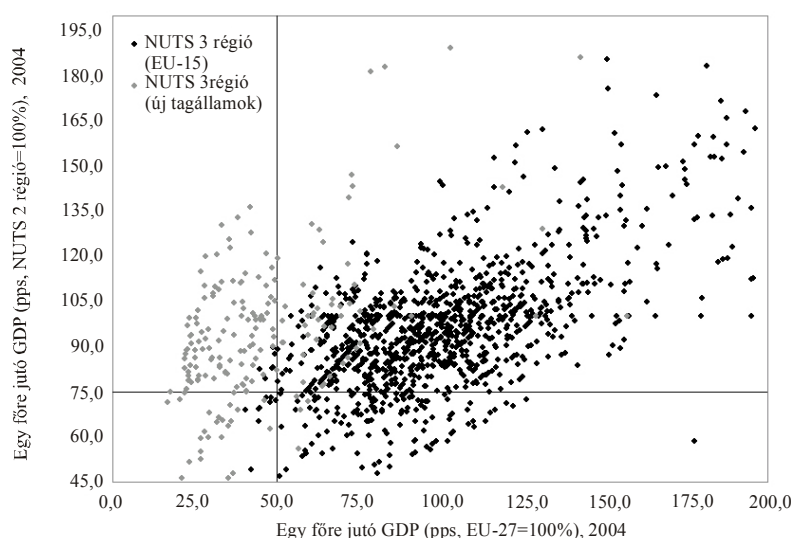

Megjegyzés: az Eurostat (REGIO) adatai alapján saját számítások és szerkesztés.

Célszerű más módon is közelíteni a problémához: megvizsgálható az, hogy miként viszonyulnak az egyes NUTS 3-as régiók az EU és a NUTS 2 régiójuk átlagához (3. ábra, a kiugróan magas értékű régiók nem szerepelnek). Ez alapján – szubjektíven kiválasztott küszöbértékek révén – lehatárolható egy olyan régiócsoporthoz, amely kifejezetten hátrányos helyzetű: 33 olyan NUTS 3-as egység van, amelynek egy főre jutó GDP-értéke (PPS) nem éri el az EU átlagának 50%-át és NUTS 2-es régiója átlagának 75%-át. Ebből 9 régió EU-tagállam régiója (5 görög és 4 portugál), 24 pedig új tagállamé (5 lengyel, 4 lett, 3 litván, 5 bolgár, 3 román, 4 észt). E térségek vannak veszélyeztetett helyzetben, mivel nemcsak az integráció legelmaradottabb térségei, hanem régiójuké is, így, ha nem kapnak kiemelt figyelmet, ha a NUTS 2-es régióknak juttatott támogatásokból nem részesednek kellő mértékben, akkor még jobban lemaradhatnak uniós társaiktól, s így az európai kohéziós cél nem valósul meg.

3. ábra

A NUTS 3-as régiók fejlettségi pozíciói

Megjegyzés: az Eurostat (REGIO) adatai alapján saját számítások és szerkesztés.

Egy újabb vizsgálati lehetőséget jelentene a NUTS 2 régiókon belül a LAU 1 szintű területi különbségek feltárása. Ehhez az adatbázist viszont egyesével, országokként kellene összeállítani, ám akadálya ennek, hogy ezen az alacsony területi szinten a GDP-adatok mérése nem jellemző Európa országaiban, így vagy becsülni kell a GDP-t⁸, vagy más jelzőszámot kell választani, vagy komplex mutatót kell előállítani; ezek azonban csak tudományos kutatások szintjén jelenhetnek meg.

⁸ Ehhez Magyarország esettanulmány, mivel becslés révén rendelkezésre állnak (2000-re) kistérségi (LAU 1) GDP-adatok (Kiss J. 2003), s így számszerűsíthető, hogy mekkora differenciák vannak egy-egy NUTS 2-es régió belül: a Budapest miatt kiugró közép-magyarországi régiót leszámítva is komoly, 2,5–3,7-szeres fejlettségbeli különbségek (max./min.) mérhetők egy-egy régió belül a legfejlettebb és a legelmaradottabb kistérség között.

Tény, hogy a területileg lokálisan jelentkező problémák kezelésére nem elégségesek a jelenlegi uniós erőfeszítések, de sajnos látni kell, hogy nagyságából eredően, az integráció szintjén ez már nehezen átlátható (például NUTS 3 egységből is már 1303 van), nem követhető, leginkább csak iránymutatások adhatók (de ezek talán adhatók), s így a problémakört a tagállamoknak és maguknak a régióknak kell felismerniük, kezelniük, azaz nekik kell megkülönböztetett figyelmet fordítani a régiók belső perifériáira, válságterületeire. Ellenkező esetben a régiókon belüli szakadékok tovább mélyülhetnek.

Zárszó

A gazdasági fejlettség tekintetében a fő területi folyamatok az Európai Unióban egyrészt az elmaradott országok, régiók felzárkózása s a makroregionális különbségek mérséklődése (konvergencia), másrészt a város–vidék ellentét fokozódása, egyes mikroterületek leszakadása (divergencia), amelyek együttes hatása a közösség szintjén egyelőre még a lassú kohéziót hozza ki végeredményként. Azon tények, hogy: 1.) az Európai Unióban az országok és régiók közötti fejlettségbeli különbségek jelenleg is nagyok; 2.) ezek az elmúlt években csökkentek; 3.) a csökkenés nem gyors, de biztos és biztató, lényeges érvek mellett, hogy az EU regionális politikájában továbbra is folytatni kell jelentős súllyal a kohézió célkitűzésének megvalósítását. Ez azonban csak úgy lehet hatékony, ha az egyes országok, régiók is saját hatókörükhöz igyekeznek a földrajzi térben egyenletesebb fejlődés lehetőségeit biztosítani, mert bár európai szinten összességükben szépek a tendenciák, de a társadalom tagjai a lokális, regionális tereket „élik meg”.

IRODALOM

- EC (2007a): Growing regions, growing Europe. Fourth report on economic and social cohesion. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- EC (2007b): Eurostat regional yearbook 2007. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- Horváth Gyula (1998): Európai regionális politika. Dialóg–Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- Horváth Gyula (2003): Regionális támogatások az Európai Unióban. Osiris Kiadó, Budapest
- Horváth Gyula (2006): Regionális versenyképesség Európában. In: Horváth Gyula (szerk.): Régiók és települések versenyképessége. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs
- Jeney László (2007): Dualitások az Európai Unió nagyváros-hálózatának fejlettségében az ezredfordulón. Tér és Társadalom, 4. sz.
- Kiss János (2003): A kistérségek 2000. évi GDP-jének becslése. In: Kistérségi mozaik. Regionális Tudományi Tanulmányok, 8. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék–MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest
- Kovács Tibor (1999): Régiók és területi különbségek a közép-európai országokban. Területi Statisztika, 3. sz.
- Kovács Tibor (2001): Regionális fejlettségi különbségek az Európai Unió tagállamaiban és a tagjelölt országokban. Területi Statisztika, 4. sz.
- Nemes Nagy József (1998): A tér a társadalomkutatásban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest
- Nemes Nagy József (szerk.) (2005): Regionális elemzési módszerek. Regionális Tudományi Tanulmányok, 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék–MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest
- Novák Géza – Papdi Ákos (2007): Gazdasági egyenlőtlenségek a kibővült Európai Unióban. Területi Statisztika, 6. sz.

- Probáld Ferenc – Szabó Pál* (2005): Európa térszerkezetének modelljei. In: Dövényi Zoltán – Schweitzer Ferenc (szerk.): A földrajz dimenziói. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, (http://geogr.elte.hu/REF/REF_hirek_anyagok.htm)
- Szabó Pál* (2000): Térszerkezet az Európai Unióban. Tér és társadalom, 2–3. sz.
- Szabó Pál* (2003a): Regionális különbségek és regionális politika. In: Bernek Ágnes – Kondorosi Ferenc – Nemerikényi Antal – Szabó Pál: Az Európai Unió Cartographia Kft., Budapest
- Szabó Pál* (2003b): Regional Development Disparities in the European Union. In: Frontiers of geography. Budapest – Heidelberg
- Szabó Pál* (2005a): A térbeliség magyarázóereje Európa tagoltságában. In: Nemes Nagy József (szerk.): Regionális elemzési módszerek. Regionális Tudományi Tanulmányok, 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék–MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, (http://geogr.elte.hu/REF/REF_hirek_anyagok.htm)
- Szabó Pál* (2005b): A NUTS-rendszer ki- és átalakulása. Comitatus, 8–9. sz. (http://geogr.elte.hu/REF/REF_hirek_anyagok.htm)
- Szabó Pál* (2006): A fejlettség makroregionális különbségeinek alakulása az Európai Unióban. In: A III. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Konferenciakötet, Budapest CD. (http://geogr.elte.hu/REF/REF_hirek_anyagok.htm)
- Szabó Pál* (2007): Modellek az Európai Unió fejlett makrorégióira. In: Régiók a Kárpát-medencén innen és túl. Nemzetközi tudományos konferencia, Eötvös József Főiskola, Baja. Konferenciakötet (http://geogr.elte.hu/REF/REF_hirek_anyagok.htm)
- Szabó Pál* (2008): A fejlettség, és ami mögötte van. Comitatus, 1. sz.
- Tóth Géza* (2003): Regionális fejlettségi különbségek az egységesülő Európában. Területi Statisztika, 3. sz.

Kulcsszavak: Európai Unió, regionális fejlettségbeli különbségek, súlyozott relatív szórás.

Resume

In this paper we examine the disparities of development between different administrative units of the enlarged EU. The economic development level of a region is usually expressed in terms of its gross domestic product, therefore we also used GDP per capita (PPS). Our results show the key aspects of territorial inequalities, the regional divergence in EU-countries and the large inequalities between micro-regions. However, the examination of regional inequalities in terms of GDP per capita is not a simple task, and the results depend on the chosen methods.